

"Ole normaalne!" - kas tungiv
soov või vajadus?

Andres Soosaar

Normaalne mees

- Küsimuse peale, kui palju on Don Juani temas endas, vidutab Volkonski kavalalt silmi ja ütleb: Don Juan istub sees igas tõelises mehes. «Ma olen ju normaalne meesterahvas. Normaalse meesterahva puhul on igaühes Don Juani, kelles rohkem, kelles vähem. Sellepärast ei tahagi ma Ühendriikides elada – seal oleks väga raske elu. Kogu aeg võidakse sind ahistamise pärast kohtusse kaevata. Ainuüksi siis, kui sa vaatad kenasid jalgu. Ja noh... võib-olla midagi muud ka,» tunnistab Volk.

SL Õhtuleht 28.03.03

- AS: Kas vaid Don Juan olemisest piisab, et olla normaalne mees?

Ole normaalne!

- Tavakõnepruugis on see pigem slängiväljend.
- Tähendus ei ole väga täpselt fikseeritud, kuid mingi etteheide või käskiv sõnum on sealt selgesti tunda .
- Tütar Evelin ütleb sageli selle asemel sapiselt “Imelik oled või?”
- Asi näikse puudutavat eelkõige inimest või muud elavat maailma, samuti inimese poolt loodud asju e. artefakte, nn “loomulik mitteelav” näikse iseendast olema niigi igat moodi normaalne.

Erinevad võimalused tõlgendamiseks (AS):

- Kas käsk või ideaal?

Käsk (konkreetses olukorras, tuleb teiselt inimeselt)

- Lõpeta jama, ole mõistlik!
- Ära tee väga erilisi või ohtlikke või ebameeldivaid asju!

Ideaal või eesmärk (pikemal perioodil, nt elu jooksul, lähtub inimesest endast)

- Püüdle teatud eksisteerimise viisi poole!

Erinevad tähendused (EKSs, 3.kd., 4.vihik):

normaalne – normile vastav, normis olev;
harilik, loomulik.

|| psüühiliselt terve

Erinevad tähendused (EKSs, 3.kd., 4.vihik):

norm

- Ettenähtud hulk -- *toiduaineid müüdi normi järgi.*
- Tavapärase või keskmise piiridesse mahtuv suurus -- *mais oli sademeid normi piires;*
- Väljakujunenud või kehtestatud reegel – *õiguslikud ja eetilised normid.*

Erinevad tähendused (Websteri sõnaraamat, 1991)

normal

- conforming to the standard or the common type, usual, regular, natural;
- serving to fix a standard;
- of natural occurrence;
- approximately average in any psychology trait, as intelligence, personality, or emotional adjustment
- free from any mental disorder, sane;
- free from disease or malformation.

'Normaalne olemine' on ülimalt filosoofiline teema

Asi justkui saada alguse 'normi' kahest erinevast tähendusest

- *norma (ld)* -- määr; reegel; nurgamõõdik ehk vinkel
- Normaalne *versus* ebanormaalne ehk küsimus normaalsusest: norm on siin teatud standardiks, isegi eesmärgiks;
- Normid-ettekirjutused *versus* vabadused ehk küsimus normatiivsusest; norm on siin sunnivahendiks;

Kas normaalsus ja normatiivsus on omavahel seotud?

- Nad mõlemad on tugevasti sotsiaalse päritoluga ega piirdu vaid indiviidiga;
- Nad mõlemad näikse suuresti olevat mõjutatud oludest ja seega suhtelise või relatiivse iseloomuga. Nt riietumise ja käitumise tavade muutumised läbi aegade.
- Funktsionalistid võiks normatiivust vaadelda normaalsuse saavutamise vahendina

Normaalsus vajab klassifitseerimist

- John Dupre arvates on normaalsus fundamentaalselt seotud asjade klassifitseerimisega ehk teatud viisil jagunemise või jaotamisega.
- Vastav jaotus normaalseks ja mittenormaalseks seostub väga vana metafüüsika probleemiga loomulikest liikidest (natural kinds)
- Dupre arvates on normaalsuse mõiste rakendamine inimesele nii filosoofiliselt vigane kui isegi potentsiaalselt ohtlik

Kas normaalsus on tegelikult olemas

- Kui on olemas loomulikud liigid, siis näikse ka normaalsus olema ontoloogiliselt olemas.
- Alternatiivse seisukoha järgi on normaalsus pigem subjektiivne valik ning sellisel on normaalsus olemas psüühilises või sotsiaalses maailmas, kuid mitte materiaalses maailmas.

Normaalsuse päritolu

- Kunagi arvati, et normid ja normaalsus on kõrgemat (jumalikku) päritolu. See viitab nende tegelikule olemasolule.
- Praegu ollakse pigem seda meelt normid on vaataja(te) silmades. Ja kui nii arvatakse, siis on muidugi sama asja või olukorra kohta erinevad normid. Normide muutumist ajas peetakse küllalt oluliseks (kuid siiski mitte absoluutseks) argumendiks normide subjektiivsuse või valikulisuse poolt.

Inimese loomus ja normaalsus

- Traditsiooniliselt sisaldab inimese loomus vaimset, kehalist ja ühiskondlikku, mida ei ole senini õnnestunud üksteisele täielikult taandada.
- Ka (inimese) normaalsust vaadeldakse sageli pisut nendes kolmes kontekstis ning normaalsuse sisu on neis mõneti erinev.

Normid ja nendega seonduv on olulised paljudes valdkondades

- Filosoofia
- Eetika
- Juura
- Bioloogia
- Meditsiin
- Psühholoogia
- Sotsioloogia
- Poliitika ja ideoloogia

Normaalsus füsioloogias (bioloogias)

Rangelt võttes ei ole bioloogilist teadust normaalse kohta. On olemas teadus normaalseks peetavate bioloogiliste situatsioonide kohta. See teadus on füsioloogia.

G. Canguilhem, 1979

3 võimalikku lähenemist

- Statistiline lähenemine

Normaalne on vaadeldav keskmisena, enamikul olevana.
Normaalsus on vaadeldav teatud matemaatilise funktsioonina.

- Hinnanguline lähenemine

Normaalne on vaadeldav vastavusena teatud normidele, normid võivad olla mitmesuguse päritoluga.

- Eriline bioloogiline (funktsionaalne) lähenemine

Aluseks on vahe tegemine funktsiooni ja puuduliku funktsiooni vahel ja mittenormaalne on teatud funktsiooni(de) puudulik realiseerumine.

Statistiline lähenemine

- Adolphe Quetelet rääkis 1835.a. “keskmisest inimesest”. Keskmise inimene väljendab kõike seda, mis on suur, ilus ja suurepärane. Tunnused jaotuvad normaaljaotuse kohaselt ja kõikide tunnuste liitkeskmise oleks keskmine inimene.

Olemuslik küsimus oleks siin selles, miks tunnused esinevad sellisel viisil?

Enimlevinud tunnused ja evolutsioon

- Paljude arvates passivad enimlevinud tunnused kõige paremini olemasoleva keskkonnaga;
- Seega tekivad loodusliku valiku käigus nendes oludes parimad võimalikud elussüsteemid;
- Fenotüüp-genotüüp interaktsioon tagab teatud bioloogilise disaini elusale sobiva plastilisuse läbi generatsioonide.

Hinnanguline lähenemine

- Normi kui teatud statistilise väärtuse asemel räägitakse pigem selle seotusest teatud standardiga;
- Hinnangud võivad pärineda statistikast, kuid mitte ainult sealt. Nt sotsioloogia või ideoloogia suudavad samuti normaalsust genereerida.
- Hinnangud võivad olla lihtsamad või komplekssemad.

Normaalsus kui tasakaal või stabiilsus (LR Grote)

- Norm on teatud vahekord või tasakaal üksikute organite töö ja organismi kui tervikliku süsteemi vahel;
- Norm on realiseerunud võimalikkus, mitte statistiline keskmine
- Normid on suhtelised, iga inimene on oma normaalsuse mõõduks.

Homöostaas kui normaalsus või selle peegeldus

- Homöostaas on organismi sisekeskkonna tasakaal, mis võimaldab vähendada sõltuvust väliskeskkonna muutustest;
- Väljendub rakke ümbritseva vedeliku teatud komponentide sisalduse püsimises õige kitsas väärtuste vahemikus;
- Organismil terve võtete ahel ehk funktsionaalne organisatsioon nii nende väärtuste hoidmiseks kui taastamiseks;

Normaalsus ja funktsioonid

- Juba Platon arvanud, et kõik, mis realiseerib keha loomulikku potentsiaali on ideaalne.
- CD Kingi (1945) järgi on normaalne see, mis funktsioneerib kooskõlas oma disainiga ning normaalsuse seostamine kõige enam levinuga ei ole õige
- Funktsioonid iseloomustuvad eesmärgipärasusega. Samas on teine kord õige keeruline eesmärke täpselt määratleda.

Vahekokkuvõte

- Elusale on omane varieeruvus;
- Meil on alust, võimalusi ja vajadust hinnata selle varieeruvuse erinevaid tsoone;
- Ebanormaalne küll eksisteerib, kuid indiviidi arengulugu erineb oluliselt tüüpilisest asjade käigust;
- Ebanormaalne eksistents loob õigustuse meditsiinile.
- Normaalsus on siin pigem vajadus, et säilitada ennast ja oma liiki.

Normaalsus meditsiinis

Normaalne ja ebanormaalne meditsiinis

- Küllap on normaalsuse idee saanud üksjagu innustust meditsiinist ja haigustega õiendamisest;
- Sirgjoonelise lähenemise korral võiks asjad olla nii: normaalne olek – tervis ning ebanormaalne olek – haigus.

Lähtepositsioonid

- On olemas üks spetsiifiline vastandus normaalne -- patoloogiline;
- Meditsiin kui valdkond tegeleb haigustega, st ebanormaalsusega;
- Meditsiin on võimeline pöörama ebanormaalsed tagasi normaalseks;
- Normaalne ei vaja korrigeerimist.

tervis – organismi või selle osa normaalne talitlemine ning haiguse puudumine; (täieliku) vaimse, kehalise ja ühiskondliku heaolu seisund (WHO põhikiri, 1947); isiku tasakaalustatud suhe oma psühhofüüsilise ehituse ja ühiskondliku keskkonna vahel.

Meditisiinisõnastik 2004, lk.767.

Normaalse subjektiivsus

- Iga tunnus on normaalne või tervisega seotud nii kaua, kui isik on füsioloogiliselt võimeline saavutama oma elu põhilisi (vital) eesmärke;
- Need põhilised eesmärgid on defineeritud kui asjaolud, mis on tarvilikud minimaalseks pikema kestusega õnneseisundiks.
- Ei saa olla normaalse/ebanormaalse universaalseid standardeid.

Amundson ja Nordenfeldt erinevates töödes

haigus – psühhofüüsilise struktuuri või funktsiooni hälve, mis põhjustab ajutist või püsivat kahju, funktsiooni piiratust või invaliidsust (haigus ning sellega seotud tunded ja reaktsioonid); vrd tõbi

Meditsiinisõnastik 2004, lk.244

disease – any deviation from or interruption of the normal structure or functions of any part, organ, or system (or combination of thereof) of the body that is manifested by a characteristic set of symptoms and signs and whose etiology, pathology, and prognosis may be known or unknown.

Dorland's Illustrated Medical Dictionary, 28th ed.,
p. 478.

Tervis-haigus eristus

- Meditsiini keskseks tegevusväljaks on inimeste heaolule (sic! pigem eetiline mõiste) kaasaaitamine.
- Tervis ja haigus kipuvad olema kvalitatiivselt erinevad seisundid.
- Samas on tervist üks ja erinevaid haigusi palju
- Tervis-haigus eristus eeldab teatud normi või normaalsuse olemasolu
- Tervis-haigus eristus on kompleksne, kuid kipub taanduma isiku(te) psüühikas olevale rahuloluseisundile.
- Mõnikord eristatakse subjektiivset ja objektiivset tervist, mis teatud olukordades komplitseerib tervise kui tervikmõiste rakendamist.

Haiguse kontsepti areng

- Haiguse kontsept on eri ajastutel olnud erinev, keskne on olnud küsimus haiguse põhjusest.
- Et inimese loomusel on bioloogiline, psühholoogiline ja sotsiaalne dimensioon, siis seesama jaotus ilmneb ka haiguse mõiste erinevates käsitlustes, st on olemas bioloogilised antropoloogilised, sotsioloogilised, filosoofilised haiguste käsitlused.
- Haigused näikse olema objektiivsed, sest sarnane (kuid siiski mitte identne) sündmuste ahel (haigus) realiseerub erinevatel inimestel.
- Praktilises meditsiinis on ülimalt ka haigusprotsess ise, selle olemus, tunnused ja korrigeerimise võimalused (teraapia)

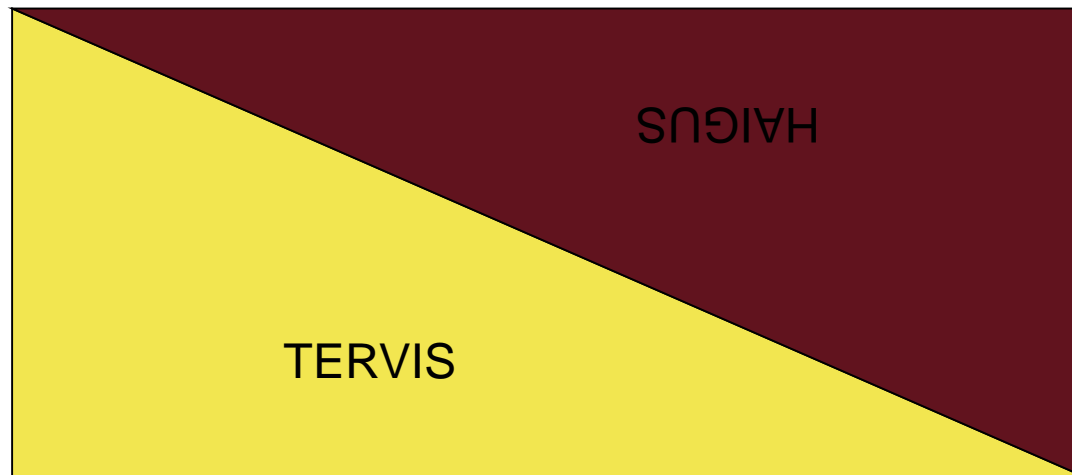
Haiguse kindlakstegemine

- Meditsiinilise tegevuse põhitegevused on haiguse diagnoosimine ja selle ravi.
- Haigusteks peetavad seisundid on klassifitseeritud teatud süsteemi, näiteks RHK-10
- Haigust iseloomustab spetsiifiline teke (etioloogia), protsessid organismis (patogenees) ja tunnused (sümptomid, haiguspilt)
- Subjektiivsed kaebused patsiendi psüühikas ja objektiivsed tunnused (sümptomid)

Tervise-haiguse seosed

- Ei paista olemas olevat tervise-haiguse koguselist püsivust

? ?

Tervise-haiguse seosed

- Kas on see pigem hüpe ühest maailmast teise?

Elukvaliteet

Viimasel ajal tegeldakse meditsiinis palju elu kvaliteediga, eriti siis, kui on tegemist raske kroonilise haigusega.

Elukvaliteedi määratlemise kriteeriumid:

- Isiklike eesmärkide täitumine
- Õnn või rahulolu
- Sotsiaalne kasulikkus ja eelistused

Elukvaliteeti üritatakse kvantitatiivselt hinnata, mis teinekord ei pruugi vastata inimese reaalsele olukorrale.

Normaalsus ja psüühikahäired

- Psüühikanähtused varieeruvad laiades piirides, kas ja kus saab rääkida psühhopatoloogiast?
- Psühhiaatriline haigus võib inimese vabastada vastustusest teatud tegude sooritamise eest.
- Enamasti tunnistatakse haigusliku psüühika võimalikkust ja olemasolu teatud olukordades.

Psühhopatoloogia olemasolu eitamine

- Üks tuntumaid antipsühhiaatrilise lähenemise esindajaid on Thomas Szasz, kelle arvates on tavalised haigused kõrvalekalded bioloogilisest normist ning vaimuhaigused kõrvalekalded sotsiaalsetest normidest. Nii näiteks on muutunud suhtumine homoseksuaalsusesse ja enesetappu.

Normaalsus (bio)eetikas

Lähtepositatsioonid

- Eetiline on normaalne, ebaeetiline on ebanormaalne
- Eetika hindab käitumist läbi väärtuste
- Väärtused on sõltuvad suuresti ühiskonnast ja selle eksistentsi garanteeritusest. Mida turvalisem on olukord, seda rohkem on seal vabadust.
- Väärtused ja hinnangud on aegade jooksul palju muutunud.

Normaalne bioeetika 1

- Üldine hoiak teeb panuse inimväärikusele;
- Isiku autonoomia on väga kõrgelt hinnatud. Midagi ei tohi ühiskond inimesega ette võtta ilma tema teadmata ja nõusolekuta, vajalik on inimese informeeritud nõusolek. Autonoomiat toetab ka inimese õigus privaatsusele.
- Pidev dilemma: Kas ebanormaalne eksistents on kooskõlas inimväärikusega?

Normaalne bioeetika 2

- Meditsiin on kõikjal ebapiisava ressursi olukorras, st et kõik inimesed ei saa koheselt meditsiiniliselt koheldud parimal võimalikul viisil;
- Normaalne oleks, et see olemasolevgi ressurss tuleb jagada õiglaselt.
- Kas õiglane jaotus on kõigile võrdselt, vastavalt vajadusele, vastavalt panusele või vastavalt teenetele?

Kokkuvõtteks

- “Ole normaalne!” võib sõltuvalt olukorrast olla nii soov kui vajadus, kuid näikse, et mida enam oma arengus jõutakse, seda kaalukamaks muutub normaalsus kui vajadus.
- Bioloogiline ja psüühiline normaalsus loovad tavaelu keha ja vaimu dualismi, kus kehal ja vaimul on küll suuresti kattuv mängumaa, kuid siiski on neil ka oma suveräänsed piirkonnad, kuhu on üksjagu asja teistel selle maailma tegijatel, nt ühiskonnal oma nõudmiste ja võimalustega.

Kirjandus

- Dupre J. Normal people. *Social Research*, 1998, 65, 221-248.
- Tyles M. The normal and pathological: the concept of scientific medicine. *Brit. J. Phil. Sci.*, 1993, 44, 729-742.
- Wachbrott R. Normality as a biological concept. *Philosophy of Science*, 1994, 61, 579-591.
- Cho M., Cohen M., Sistla S. What is a “normal” phenotype? *Developmental Biology Online*, <http://7e.devbio.com> 1-5. juuni, 2006.